

УДК 347.952(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.04>

Блошкіна О.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-науковий інститут права
Національний університет водного господарства та природокористування*

Щербяк Ю.В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та спеціальних юридичних дисциплін
Національний університет водного господарства та природокористування*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ СТОСОВНО КРИВДНИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Вступ. Актуальність обраної теми полягає в необхідності ефективного захисту жертв домашнього насильства. Це питання особливо важливе з огляду на зростання кількості випадків насильства в українських родинах, що посилюється соціально-економічними кризами, пандемією та військовими подіями. Домашнє насильство не тільки порушує права людини, але й спричиняє серйозні психологічні та фізичні наслідки для постраждалих, тому забезпечення їхньої безпеки є першочерговим завданням державних органів.

Соціальна значущість проблеми полягає у тому, що домашнє насильство є розповсюдженою проблемою в Україні. За офіційними даними, кількість звернень з приводу домашнього насильства продовжує зростати, і це свідчить про необхідність удосконалення правових механізмів для боротьби з цією проблемою.

З початком повномасштабної війни в Україні у 2022 році, ситуація з домашнім насильством ще більше ускладнилася через дестабілізацію суспільства, зростання агресії та стресових факторів. Це додатково підвищує важливість забезпечення захисту постраждалих.

Законодавчі зміни в Україні, зокрема ухвалення Закону України «Про запобі-

гання та протидію домашньому насильству» у 2017 році, ввели обмежувальний припис як ключовий правовий інструмент. Він дозволяє оперативно обмежувати контакт кривдника з жертвою через заборону наближення, спілкування чи інші заходи. Однак на практиці існує низка проблем, пов'язаних із його застосуванням: бюрократичні затримки, недостатня підготовка працівників поліції та судової системи, а також труднощі з контролем за виконанням цих приписів.

Дослідження у сфері обмежувального припису як заходу протидії домашньому насильству в Україні проводили Гловюк І.В., Левченко К.Б., Легенька М.М., Лящук О.В., Карпельюк С.О., Островська Л.А., Сіроткіна М.В., Стоянова Т.А., Тарасенко Н.Г., Цуркуненко О.В.

Методика наших досліджень включила монографічний метод, тобто аналіз оприлюднених досліджень провідних науковців, а також метод індукції, дедукції, синтезу та системного аналізу.

Метою нашого дослідження є аналіз правових механізмів, які забезпечують захист жертв через обмежувальні приписи, і виявлення проблем у їхньому використанні, а також визначення оптимальних перспектив його розвитку.

Для досягнення поставленої мети нами мають бути вирішені наступні завдання:

– аналіз чинного законодавства України щодо обмежувального припису стосовно кривдників як інструменту протидії домашньому насильству;

– аналіз наукових досліджень в сфері застосування обмежувального припису стосовно кривдників;

– дослідження практики застосування обмежувальних приписів;

– виділення основних проблем застосування обмежувального припису стосовно кривдника;

– визначення перспектив та умов, що допоможуть подолати визначені проблеми у сфері застосування обмежувального припису.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу зазначимо, що значним досягненням у сфері протидії домашньому насильству на міжнародному рівні є відкриття для підписання Стамбульської конвенції 11 травня 2011 року – міжнародної угоди Ради Європи, спрямованої на запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству. Україна приєдналася до цієї конвенції 7 листопада 2011 року, проте її ратифікація відбулася лише 20 червня 2022 року. Важливим кроком до ратифікації стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 7 грудня 2017 року, який встановив нові підходи до вирішення цієї проблеми на загальнодержавному рівні. Це законодавче рішення стало основою для подальшої ратифікації Стамбульської конвенції, і його положення повинні тлумачитися в контексті міжнародних норм, визначених у зазначеній Конвенції.

Звертаючись до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» можна глибше зрозуміти поняття «домашнє насильство» та заходи, спрямовані на його запобігання. Зокрема, пункт 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як дії або бездіяль-

ність, що включають фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, яке вчиняється в межах сім'ї або між особами, що проживають разом, незалежно від наявності родинних чи шлюбних стосунків. Також зазначається, що до домашнього насильства відносяться погрози здійснення таких дій [1].

Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 1 цього ж Закону, обмежувальний припис стосовно кривдника є встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи [1].

Аналіз статті 26 Закону України «Про протидію та запобігання протидію домашньому насильству» свідчить, що постраждала особа, її представник чи законний представник мають право на звернення до суду з заявою про видачу обмежувального припису на термін від одного до шести місяців, з можливістю продовження за наявності підстав. Суд може застосувати один чи кілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків, як заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Важливе значення для правозастосування має постанова Верховного Суду від

05 вересня 2019 року в справі № 756/3859/19 (провадження № 61-11564св19), де зроблено висновок, що «враховуючи положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях» [2]. Підсумувавши, можна сказати, що обмежувальний припис не є заходом покарання, а є лише тимчасовим захистом для попередження насильства та забезпечення безпеки постраждалих осіб до вирішення питання щодо кваліфікації дій кривдника.

Згідно з частиною 2 статті 53 Стамбульської конвенції, обмежувальні приписи повинні бути доступними незалежно від наявності інших правових проваджень або на додаток до них [3].

Узагальнюючи судову практику, варто погодитись із висновками, які зробила пані Марії Сіроткіної, що обмежувальний припис може бути виданий судом незалежно від результатів інших проваджень, зокрема цивільного чи кримінального. Однак практика Верховного Суду ще до ратифікації Стамбульської конвенції визначила таку умову, що наявність кримінального провадження за фактом домашнього насильства не є перешкодою для потерпілої особи звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису в межах цивільного судочинства. Аналогічно до того, що розгляд цивільної справи не заважає одночасному кримінальному провадженню відносно кривдника [4, с. 115].

Окрім цього, пані Ірина Гловюк зазначає, що часто підтвердженням ризиків для видачі

обмежувального припису стають документи, що вказують на звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення кримінальних правопорушень кривдником, та наявність відкритих кримінальних проваджень щодо особи [5, с. 27]. Ідентичною є ситуація із застосуванням як доказів у такому різновиді справ документів із адміністративних проваджень відносно кривдника.

Поряд з цим, постанови Верховного Суду, зокрема від 03 серпня 2021 року у справі № 761/27704/20, вказують та наголошують, що звернення до правоохоронних чи інших органів свідчить безпосередньо про наявність конфлікту між сторонами, але самі по собі ці документи не доводять факт вчинення домашнього насильства, що є необхідною умовою для застосування судом до нього спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені спеціальним законом [6]. Тобто такі докази не є самостійними, і лише у сукупності з іншими доказами можна довести відповідні факти. До того ж, в Україні правосуддя здійснюється за принципами неупередженості та презумпції невинуватості особи, що є основоположними у правовій державі, тому наявність кримінальних проваджень чи складених адмінматеріалів не є беззаперечними доказами наявності вини особою

Щодо належних доказів наявності ризиків для застосування обмежувального припису щодо кривдника Верховний Суд зробив правовий висновок, який викладений у Постанові ККС ВС від 09.06.2022 р. у справі № 216/4309/21, і полягає у тому, що «докази, що додають до заяви, мають стосуватись місця вчинення домашнього насильства, ризиків безпеки постраждалої особи, вірогідність продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, тобто докази мають стосуватись обґрунтованих побоювань з приводу того, що особа (кривдник) здатний вдатися до небезпечних проявів

домашнього насильства у будь-якому його вигляді – психологічному, фізичному, економічному, тощо. Це можуть бути докази застосування психологічного насильства, приниження гідності, жорстокого поводження з боку заінтересованої особи до заявника, катування, нелюдського поводження, що передбачає спричинення сильних фізичних та душевних страждань, тривалість та системність протиправної поведінки кривдника та докази того, що останній не усвідомлює серйозності негативних наслідків своїх дій, продовжує агресивні дії по відношенню до заявника, не бажає змінювати свою поведінку, а тому існує ризик продовження кривдником таких дій, а отже і необхідність застосування обмежувального припису є обґрунтованими. В якості доказів до заяви можуть додаватись, зокрема, протокол про адміністративне правопорушення, складений уповноваженою особою органів Національної поліції; терміновий заборонувальний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції; обмежувальний припис, винесений судом у кримінальному провадженні; інші документи, які засвідчують факт насильства; витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Саме по собі звернення заявника до органів поліції, служби у справах дітей та внесення відомостей про кримінальні провадження до ЄРДР не є належними доказами на підтвердження факту вчинення домашнього насильства при розгляді заяви у порядку цивільного судочинства. Усі докази мають відповідати загальним положенням, установленим статтями 76–80 ЦПК України» [7].

Така судова практика значно ускладнює процес видачі обмежувального припису, адже довести лише можливість чи намір кривдника продовжувати вчиняти насильство є надскладним завданням. Однак за наявності реальних доказів, суд може прийняти рішення про видачу припису. Переважно такими доказами є відкриті заяви кривдника, що він буде продовжувати це робити, або ж застосування ним фізичного насильства,

а також наявність реальної загрози життю та здоров'ю потерпілого, що може трапитися вже навіть під час розгляду справи, адже поки постраждала особа назбирає усі необхідні докази, кривдник може продовжувати застосовувати домашнє насильство, а сам лише протокол про вчинення такого адміністративного правопорушення чи витяг з ЄРДР не доводить вину кривдника. Існуюча судова практика також вказує на те, що внаслідок такого порядку доказування процес розгляду справи про видачу обмежувального припису може затягуватися, що абсолютно не відповідає вимогам до обмежувального припису, що викладені у ст. 53 Стамбульської конвенції щодо доступності для невідкладного захисту.

На додаток до цього, при виявленні фактів домашнього насильства правоохоронці мають право застосувати терміновий заборонний припис, що покликаний тимчасово обмежити кривдника в контактах із постраждалою особою, якщо є реальні ризики для постраждалої особи. Такий припис видається на основі оцінки ризиків, що здійснюється за допомогою спеціального опитувальника, який дозволяє правоохоронцям визначити реальність загрози. Проте головною проблемою є короткостроковість таких приписів на відміну від обмежувального припису, виданого судом, оскільки після їхнього закінчення кривдник може продовжувати насильство. Крім того, до винесення судового рішення, на основі якого визначається винуватість особи, правопорушення часто фіксуються як випадки, що відбулися вперше, на відміну від обмежувального припису, що виданий судом. Оскільки особа вважається винною у вчинення будь-якого правопорушення виключно на підставі відповідного судового рішення, а, як вже зазначалося нами раніше, такі справи можуть затягуватися та розглядати декілька місяців, а протягом цього періоду кривдник може продовжувати здійснювати домашнє насильство, і воно щоразу буде інкримінуватися йому у протоколі про вчинення адміністративного правопорушення як таке, що вчинене вперше,

допоки його в судовому порядку не буде визнано винним. А в кримінальну площину таке правопорушення може перейти лише у разі систематичності його вчинення, тобто більше двох разів на рік. На практиці внаслідок правової необізнаності громадяни часто не знають про можливість застосування обмежувального припису, що видається судом, а не лише терміновий заборонний припис, що видається працівниками поліції. Тому наявна недостатня захищеність особи в умовах правової необізнаності, а факти повторних порушень ще не можуть бути інкриміновані як систематичні правопорушення, оскільки суд ще не виніс остаточного рішення. Таким чином, відсутність необхідних знань у постраждалих щодо існуючих механізмів захисту, зокрема можливості застосування обмежувальних приписів, погіршує ситуацію.

Додатково, наявна практична проблема, що полягає в контролі за виконанням обмежувальних приписів. Адже виявлення порушення кривдником виданого судом обмежувального припису переважно відбувається саме за викликом/зверненням постраждалої особи правоохоронних органів. Тобто, вже коли таке право на захист постраждалого уже порушено.

Вважаємо, що для вирішення цієї проблеми необхідно не лише взяти учасників домашнього насильства на облік, але й забезпечити постійний моніторинг їх поведінки та зв'язок з такими особами, а також проводити роз'яснювальну роботу з постраждалими і кривдниками. Оскільки, за своєю суттю, як вже зазначалося нами раніше, обмежувальний припис не є покаранням, однак він повинен вплинути на кривдника та на його сприйняття ситуації, а не навпаки – стати загостренням у вчиненні кривдником домашнього насильства.

На додаток, вирішення цих проблем є також інтеграція більш ефективної співпраці між правоохоронцями, судами та соціальними службами. У першу чергу необхідно забезпечити постійну обізнаність правоохо-

ронців щодо їхніх дій у випадках домашнього насильства, а також запровадження спеціальних тренінгів та реабілітаційних програм як для жертв, так і для кривдників. Єдиний облік правопорушень, зокрема повторних випадків насильства, дозволить оперативно визначати серйозність ситуації та приймати необхідні правові заходи. Також важливим є інформування жертв про можливість подання заяви щодо обмежувального припису, що стане додатковою гарантією безпеки до судового розгляду. До того ж, усі ці заходи необхідно закріплювати на законодавчому рівні, тобто удосконалення законодавства є невід'ємною складовою у перспективі вирішення проблем застосування обмежувального припису.

Забезпечення комплексного підходу, в тому числі через взаємодію органів державної влади, покращить швидкість та ефективність реагування на домашнє насильство, а також зміцнить довіру до правозахисної системи.

Висновки. Отже, висновки щодо питання обмежувальних приписів у контексті протидії домашньому насильству свідчать про важливість удосконалення правозастосовчої практики та нормативно-правової бази. Незважаючи на прогрес, досягнутий в Україні після ратифікації Стамбульської конвенції та прийняття Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», існують суттєві проблеми, зокрема щодо тривалості процесу видачі обмежувальних приписів та проблеми доведення наявності ризиків для потерпілих.

Обмежувальний припис, який є важливим інструментом для забезпечення безпеки постраждалих, не завжди може бути застосований своєчасно через недостатню обізнаність громадян, що обмежує ефективність його реалізації. Водночас, процес доведення необхідності такого заходу, особливо в умовах правової неясності, вимагає вдосконалення доказової бази та судової практики.

Для підвищення ефективності застосування обмежувальних приписів необхідно забезпечити ефективну співпрацю між органами правоохоронних органів, судовою сис-

темою та соціальними службами. Важливим є також введення програм реабілітації для як жертв, так і кривдників, що сприятиме кращій профілактиці домашнього насильства.

Також необхідно звернути увагу на питання контролю за виконанням обмежувальних приписів. Лише ефективний моніторинг поведінки кривдників та постійна комуніка-

ція з ними дозволить уникнути повторення насильства.

В результаті, комплексний підхід, що передбачає вдосконалення законодавства, поліпшення правозастосовчої практики та активну взаємодію з постраждалими, може значно посилити ефективність заходів протидії домашньому насильству в Україні.

Анотація

Стаття присвячена детальному аналізу національного законодавства та практичного досвіду застосування обмежувального припису як основного інструменту протидії домашньому насильству в Україні. Особливу увагу приділено оцінці ефективності цього інструменту, що є важливим елементом правової боротьби з насильством у сім'ї та сприяє захисту потерпілих осіб. В умовах, коли питання домашнього насильства набуває все більшої актуальності, обмежувальний припис виступає важливим засобом запобігання подальшим злочинам та захисту постраждалих від фізичної та психологічної шкоди.

У статті розглянуто правові аспекти застосування обмежувальних приписів, зокрема їх правову природу, процесуальні моменти видачі, а також конкретні механізми виконання. Акцент зроблено на те, як ці норми застосовуються в реальному житті, в контексті різних випадків домашнього насильства. Зокрема, вивчено труднощі, які можуть виникати при здійсненні контролю за виконанням обмежувальних приписів, а також виклики, що стосуються недосконалості нормативно-правової бази та відсутності чіткої стратегії на місцевому рівні.

Крім того, аналізується практика застосування обмежувальних приписів щодо кривдників, зокрема оцінка того, як часто такі приписки використовуються судами, які чинники впливають на їх ефективність і чи є достатньо механізмів для контролю за їх виконанням. Досліджено, якими проблемами зіштовхуються правоохоронці при виконанні судових рішень щодо обмежувальних приписів. Виявлено, що на даний момент існують труднощі у забезпеченні належного рівня захисту потерпілих через неефективне реагування на порушення приписів з боку кривдників, а також недостатній контроль за їх поведінкою.

Враховуючи ситуацію, що складається в Україні в питаннях домашнього насильства, зроблено висновки про необхідність удосконалення законодавства в частині забезпечення ефективнішої роботи обмежувальних приписів. Обґрунтовано необхідність розширення правових і організаційних інструментів, які дозволяють більш оперативно реагувати на порушення прав постраждалих осіб, а також зменшити рівень повторних випадків насильства. Оцінено перспективи розвитку обмежувальних приписів і можливих змін у національному законодавстві, що сприятиме удосконаленню правових механізмів протидії домашньому насильству в Україні.

Ключові слова: домашнє насильство, обмежувальний припис, кривдник, постраждала особа, суд, захист.

Bloshkina O.O., Shcherbyak Yu.V. Problems of the application of a restrictive prescription regarding the offender and prospects for their solution

Summary

The article is dedicated to a detailed analysis of national legislation and practical experience in the application of restraining orders as the main tool in combating domestic violence in Ukraine. Special attention is given to assessing the effectiveness of this tool, which is a crucial element in the legal fight

against domestic violence and contributes to the protection of victims. In a context where the issue of domestic violence is becoming increasingly relevant, the restraining order serves as an important means of preventing further crimes and protecting victims from physical and psychological harm.

The article examines the legal aspects of applying restraining orders, including their legal nature, procedural issues regarding their issuance, and specific enforcement mechanisms. The focus is on how these norms are applied in real life, in the context of various cases of domestic violence. In particular, it explores the challenges that may arise when monitoring the enforcement of restraining orders, as well as the issues related to the imperfections in the regulatory legal framework and the lack of a clear strategy at the local level.

Moreover, the practice of applying restraining orders to perpetrators is analyzed, specifically evaluating how often such orders are used by the courts, which factors affect their effectiveness, and whether there are sufficient mechanisms to ensure their enforcement. The research investigates the problems faced by law enforcement in implementing court decisions concerning restraining orders. It has been found that, at present, there are difficulties in ensuring adequate protection for victims due to ineffective responses to violations of the orders by perpetrators, as well as insufficient monitoring of their behavior.

Considering the current situation in Ukraine regarding domestic violence issues, conclusions are made about the necessity of improving legislation to ensure more effective functioning of restraining orders. The need to expand legal and organizational tools that allow for more prompt responses to violations of the rights of victims is justified, as well as reducing the level of repeat instances of violence. The prospects for the development of restraining orders and possible changes in national legislation are evaluated, which will contribute to the improvement of legal mechanisms to combat domestic violence in Ukraine.

Key words: domestic violence, restraining order, offender, victim, court, protection.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017р. №229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n6> (дата звернення – 17.11.2024 р.).
2. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року в справі № 756/3859/19 (провадження № 61-11564св19);
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення – 17.11.2024 р.).
4. Сіроткіна М.В. Обмежувальний припис крізь призму положень Стамбульської конвенції (судова практика Верховного Суду). Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023, с. 114–118.
5. Гловюк І.В. Обмежувальний припис та кримінальні провадження за ст. 126-1 КК України: питання судової практики Верховного Суду. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, м. Львів, 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. с. 27–29.
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 03 серпня 2021 року у справі № 761/27704/20: електронний ресурс URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98789126>;
7. Постанова ККС ВС від 09.06.2022 р. у справі № 216/4309/21: електронний ресурс URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104896742>.